

Andrea Sandengen

Kasussammenfall i norsk

Med fokus på *de* og *dem*

NORD2901

Kandidatnr. 10016

Bacheloroppgave i nordisk for lektorstudenter

Veileder: Kristin Melum Eide

Juni 2021

Andrea Sandengen

Kasussammenfall i norsk

Med fokus på *de* og *dem*

NORD2901

Kandidatnr. 10016

Bacheloroppgave i nordisk for lektorstudenter
Veileder: Kristin Melum Eide
Juni 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Kasus er ikke lenger en synlig bøyingskategori i norsk, bortsett fra når det kommer til pronomenene. Men også i denne ordklassen er det tendenser til at kasusbøyninga er i ferd med å forsvinne, og noen pronomener peker seg mer ut enn andre. Denne oppgava handler om kasusbøyninga av de personlige pronomenene *de* og *dem*, der det kan se ut til at flere og flere kun bruker *de*. Gjennom språkhistoria har flere kasuser blitt like, det vil si at de har sammenfalt. Oppgava tar for seg flere ulike aspekter som kan tale for et tilsvarende kasussammenfall mellom *de* og *dem*, der *de* kan bli den sammenfalte forma, og om det vil ha noen konsekvenser.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	3
2 Teori.....	4
2.1 Språk om språket.....	4
2.1.1 Begrepsavklaring	5
2.2 Kasus i eldre norsk	6
2.2.1 Gammalnorsk	6
2.2.2 Mellomnorsk	6
2.3 Kasus i moderne norsk.....	7
2.4 Endringer før og nå.....	8
3 Metode og empiri.....	8
3.1 Metoden bak innhentinga av setninger	8
3.2 Empiri bestående av setninger med tredjeperson flertallspronomen	9
4 Diskusjon	10
4.1 Tendensene	10
4.1.1 Et kassusskille i den internaliserte grammatikken	10
4.1.2 Forenklinger og abstrakt kasus	11
4.1.3 Sosiale faktorer	11
4.1.4 Språklig endring.....	12
4.1.5 Hva så med demonstrativet <i>de</i> ?	12
4.2 Konklusjon	13
5 Avslutning	14
6 Litteraturliste.....	15

1 Innledning

Denne oppgava skal handle om det jeg tror er i ferd med å bli en språklig endring. Nærmere bestemt skal det dreie seg om et mulig sammenfall mellom de personlige pronomenene *de* og *dem*. I utgangspunktet brukes disse ordene forskjellig ut fra hvilken funksjon de har i ei setning, og har av den grunn ulik kasus. *De* skal brukes når det er subjekt i setninga, mens *dem* brukes når det fungerer som objekt. Denne forklaringa uteblei da jeg som fersk åttendeklassing skreiv at «Jeg var med *de* på hytta». Her er *jeg* subjekt, mens *de* brukes som objekt. Læreren min retta opp *de* til *dem*, og jeg fikk til svar at «Sånn er det bare» da jeg spurte hvorfor det skulle være sånn. I ettertid har det vist seg at jeg ikke var (eller kanskje er) aleine, for «Mange voksne er usikre på bruken av *de* og *dem*» (Yildiz & Eliassen, 2021). Hvis så mange er usikre, og det bare er en liten 'm' som skiller de to formene av det personlige pronomenet, er det da noen vits i å tviholde på *de* og *dem*? Vil det gå utover forståelsen? Gjennom språkets utvikling har mange former forvunnet, spesielt når det kommer til kasus. Det er nettopp utviklinga av kasus som ligger til grunn for oppgavas problemstilling: *Kasussammenfall i norsk, med fokus på de og dem*.

Som framtidig norsklærer er jeg opptatt av å kunne gi elevene mine et annet svar enn at «Sånn er det bare» når jeg får spørsmål om grammatikk og syntaks. Samtidig håper jeg å kunne ta tak feil som min egen, uten å nødvendigvis fokusere så mye på at det er *feil*. Målet med denne oppgava er derfor å studere sammenhenger mellom blant annet skrift, tale og språkhistorie, og hvordan dette kan brukes til å forstå tendenser i språket i dag. Når 'kasussammenfall i norsk' utgjør halve problemstillinga, er det fordi flere kasuser blant annet sammenfalt i eldre norsk. Selv om pronomenene kanskje har tålt tidens tann bedre enn andre ordklasser, vil det kanskje være rart om de til evig tid fortsetter å være som de er i dag. Derfor søker jeg å finne ut om det gjør noe dersom *de* og *dem* faller sammen til *de*. Det blir også tydelig at det er mulig å gi et mye mer utfyllende svar enn at «Sånn er det bare» når det kommer til spørsmål om grammatikk og syntaks. For å svare på denne typen spørsmål, mener jeg at det trengs et språk om språket.

Et sånt språk, også kalt et metaspråk, vil også være effektivt med tanke på å kunne være presis i omtalen av for eksempel språkhistoria og tendensene i dag. Oppgavas teoridel innledes derfor av en begrepsavklaring, der språket som skal brukes om språket blir etablert. Deretter går jeg inn på sentrale språkhistoriske poeng fra eldre norsk, før jeg setter kasus i moderne norsk i søkelyset. Deretter kommer den delen som danner grunnlag for at jeg tror *de* og *dem* kan komme til å sammenfalle til *de*. Empiridelen utgjøres av seks eksempler på ekte setninger der *de*, ifølge meg, står i stedet for *dem*. Observasjonene har jeg med andre ord gjort selv, og

da må jeg forklare hvordan jeg har gått fram i en metodedel. I oppgavas diskusjonsdel tar jeg utgangspunkt i det fra teoridelen, og setter det i sammenheng med de autentiske eksemplene. Diskusjonen min danner grunnlaget for oppgavas konklusjon om hvorvidt det gjør noe om pronomenet sammenfaller til *de*. Helt til slutt kommer jeg med noen velvalgte ord om hva oppgava har lært meg.

2 Teori

Det jeg presenterer i denne delen stammer fra mange forskjellige kilder. *Norsk generativ syntaks* av Åfarli & Eide (2003), *Språket som system: Norsk språkstruktur*, redigert av Brøseth, Åfarli og Eide (2019) og *Den lille lure boka om språk og grammatikk* av Eide, foreløpig upublisert, har vært sentrale. Mye kommer også fra *Språket som vart norsk* av Berg (2019a), og noe er supplerings fra morfologikapittelet i *Norsk språkhistorie bind I: Mønster*, skrevet av Enger og Conzett (2016). I tillegg har *Det norske dialektlandskapet: en innføring i studiet av norske dialekter* av Mæhlum og Røyneland (2012) vært til hjelp.

2.1 Språk om språket

Før jeg skriver mer om kasus, pronomener, kasussammenfall og så videre, vil jeg tydeliggjøre hva begrepene betyr. Ved å få fram hva jeg legger i hvert begrep, blir det også mulig å bruke dem i forklaringa av ulike språklige endringer. Dermed får du som leser og jeg som skriver et språk om språket, også kjent som metaspråk. På samme måte som «et felles metaspråk gjør elever og lærere i stand til å snakke om tekster på en mer presis måte» (Brøseth & Nygård, 2019, s. 347), skal metaspråket her legge til rette for at diskusjonen eksempelvis, i lys av språkhistoria og andre faktorer, blir så presis som mulig. Gjennom disse setningene kommer det også fram at de fleste har sin egen måte å bruke for eksempel pronomener på. Det kan kalles en ubevisst, internalisert grammatikk (Eide, 2019, s. 18). Man kan med andre ord ha en grammatikk i seg, uten å nødvendigvis være i stand til å formidle eller sette ord på hva den innebærer. Når begrepene er forklart, og et felles metaspråk er etablert, vil det forhåpentligvis være lettere å se sammenhengene både i egen og andres grammatikk, samt å følge oppgava videre.

2.1.1 Begrepsavklaring

Subjekt og **objekt** er noen av funksjonene et setningsledd kan ha (Brøseth, 2019, s. 101). I setninga «Foreldrene besøker ungdommene» er *foreldrene* subjekt, og *ungdommene* er objekt. Det er altså subjektet som legger grunnlaget for resten av setninga, ved at det er *foreldrene* som drar på besøk. Objektet forteller at det er *ungdommene* foreldrene besøker. Hvis man ut fra sammenhengen veit hvem det er snakk om i forbindelse med subjekt og objekt, kan setninga erstattes med «De besøker dem». *Foreldrene* og *ungdommene* er substantiver, og **pronomen** kan brukes i stedet for denne ordklassen (Berg, 2019a, s. 91). Da må det som nevnt være kjent hvem *de* og *dem* refererer til i den sammenhengen (Berg, 2019a, s. 91).

De og *dem* er i tillegg eksempler på den typen pronomener som er av interesse i denne oppgava; de **personlige pronomenerne**. Disse kan bøyes i numerus, person, kjønn og kasus (Berg, 2019a, s. 80). Det vil si at pronomenet kan være bøyd i entall eller flertall, i første-, andre- eller tredjeperson, i maskulinum eller femininum (kun i tredjeperson), og i nominativ eller akkusativ (Berg, 2019a, s. 80). I tillegg finnes det et ord i en annen ordklasse som skrives likt som nominativforma til tredjeperson flertallspronomenet, det vil si *de*. *De* kan med andre ord også være et determinativ, nærmere bestemt et **demonstrativ**, også kalt bestemmerord (Berg, 2019a, s. 93). Demonstrativet *de* tilhører også flertall. Bestemmerorda er som oftest å finne sammen med et substantiv, men det hender likevel at de står for seg selv (Berg, 2019a, s. 93).

Det er ikke tilfeldig når **nominativ** og **akkusativ** kasus skal brukes. **Kasus** er til for å markere forholdet mellom ulike ledd i ei setning (Berg, 2019b, s. 57), og i tråd med det jeg har nevnt ovenfor kan setningsledd ha ulike funksjoner. I setninga «Foreldrene besøker ungdommene» er det ikke ungdommene som besøker foreldrene, men motsatt. Derfor har subjektet, *foreldrene*, nominativ kasus, mens objektet, *ungdommene*, har akkusativ kasus (denne kasusen kan også inngå i det som kalles **oblik** kasus, og det kommer jeg tilbake til seinere i oppgava). Tilsvarende har *de* og *dem*, som personlige pronomener i tredjeperson flertall, henholdsvis nominativ og akkusativ kasus.

Samtidig er det ikke noen synlig forskjell i bøyninga av *foreldrene* og *ungdommene*, sånn som det er mellom *de* og *dem*. Dette skyldes språkets utvikling, og gjør at man i dag skiller mellom **abstrakt kasus** og **morfologisk kasus**. Den abstrakte kasusen er når kasusbøyninga ikke er synlig, mens den morfologiske kasusen brukes om kasusbøyning som kommer fram av ordets oppbygning (Åfarli & Eide, 2003, s. 109). Dermed kan abstrakt kasus kalles «en usynlig variant» av morfologisk kasus (Åfarli & Eide, 2003, s. 111). Når det ikke er synlig forskjell mellom *foreldrene* og *ungdommene*, skyldes det blant annet at noen av kasusbøyningene har

blitt helt like. Det er dette som kalles **kasussammenfall**. I dag er det bare de personlige pronomenene som har ulik kasus (Åfarli & Eide, 2003, s. 106-109). For å forstå hvorfor skal jeg videre presentere kasus sin utvikling i eldre norsk.

2.2 Kasus i eldre norsk

Kasus oppleves kanskje som noe fjernt i norsk i dag. Det er heller ikke så rart om noen tenker det, i og med at «norsk ikke lenger er et kasusspråk» (Åfarli & Eide, 2003, s. 106). Men med en påstand om at det *ikke lenger* er et kasusspråk, må det bety at det har vært det en gang i tida. I det følgende skal jeg derfor presentere kasus i eldre norsk. I eldre norsk inngår gammalnorsk, som jeg bruker om det norske språket mellom omtrent 1100 til 1350, og mellomnorsk, det vil si språket i perioden 1350 til 1537 (Berg, 2019b, s. 23). I de ulike periodene har det gjennomgående vært sammenhenger mellom måten man snakker og måten man skriver (Berg, 2019b, s. 49-50; s. 82).

2.2.1 Gammalnorsk

Det var mange ulike markeringer av forholdet mellom forskjellige setningsledd i gammalnorsk. Faktisk var det hele fire ulike typer av kasus (Berg, 2019b, s. 57). Disse kalles nominativ, akkusativ, dativ og genitiv. I grove trekk gjaldt nominativ kasus for subjektet, akkusativ blei brukt på direkte objekt, dativ tilhørte oftest det indirekte objekt og genitiv blei i hovedsak brukt i forbindelse med eiendom (Berg, 2019b, s. 57). Det gjorde at ord kunne ha fire forskjellige bøyingsmåter, ut fra hvilken funksjon det hadde i setninga. Dette gjaldt for flere ordklasser i gammalnorsk, nærmere bestemt pronomen, substantiv, adjektiv og determinativ (Berg, 2019b, s. 59-69).

2.2.2 Mellomnorsk

I løpet av perioden da språket var mellomnorsk blei kasusbøyinga nesten borte (Berg, 2019b, s. 79). Ettersom at skriverne var prega av eget og andres talemål, kan en av grunnene til dette være lydendringer i språket. Uten å gå for nøye inn på alle de ulike lydendringene, er det verdt å merke seg at de førte til kortere bøyingsendelser, og at flere kasuser sammenfalt (Enger & Conzett, 2016, s. 237). Det betyr at former som tidligere hadde vært ulike, blei like. En annen grunn kan være det som kalles analogiske endringer. Det vil si at et språklig mønster overføres til nye ord (Berg, 2019a, s. 21). Med et jevnt og trutt tempo forsvant kasus fra ordklassene som hadde denne markeringa i gammalnorsk. Samtidig holdt pronomenene bedre på kasusbøyinga

enn substantiv, adjektiv og determinativ (Enger & Conzett, 2016, s. 249). Det kan ha sammenheng med at pronomenene, spesielt de personlige, brukes mye (Enger & Conzett, 2016, s. 249).

2.3 Kasus i moderne norsk

Moderne norsk handler her i størst grad om det språket vi kjenner til og omgås med i dag. I tillegg er det allmenn kjent at vi i dag har to skriftspråk, og det kan i den sammenheng vært kjeft å presisere at denne oppgava tar utgangspunkt i bokmål. I dagens norsk er det bare pronomenene som har kasusbøyning. Det er likevel ikke snakk om at de bøyes i alle de fire kasusene fra gammalnorsk, og dessuten skal ordet *oblik* fra nå av erstatte akkusativ. Det er fordi moderne norsk ikke skiller mellom akkusativ, dativ og genitiv (Berg, 2019b, s. 67). Oblik kasus kan med andre ord brukes om de formene som ikke har nominativ kasus (Åfarli & Eide, 2003, s. 362), altså når et ord eller en gruppe av ord ikke er subjekt i ei setning. Dette illustreres bedre med et par eksempler.

Hvis du skriver «Jeg liker dem» eller «Jeg ga dem en klem», ser *dem* helt likt ut i begge setningene. *Dem* har funksjonen objekt i begge setningene, men det er ulike objekter. I den første setninga er *dem* direkte objekt, og ville i gammalnorsk hatt akkusativ kasus. «Jeg ga dem en klem» har også et direkte objekt, men det er *en klem*. *Dem* er indirekte objekt i denne setninga, som i gammalnorsk hadde dativ kasus. Selv om det ikke kommer fram hvorvidt det er et direkte eller indirekte objekt når det står *dem*, er det i prinsippet fortsatt et skille mellom subjekts- og objektsformen til pronomenene.

Dette kan blant annet skyldes at personlige pronomen er mye i bruk, og at de er veldig levende. Hvis dette med hvor levende ord er settet i et hierarki, vil pronomenene havne høyt (Eide, 2021, s. 12-13). Det betyr imidlertid ikke at det alltid skiller mellom nominativ og oblik kasus i denne ordklassen. I bokmål er det for eksempel valgfritt om man vil skrive *han* eller *ham* i objektsform, og det heter *dere* både for subjekt og objekt (Berg, 2019a, s. 92). I det muntlige er former med *-m* ofte oppfatta som bondske eller vulgære, og flere bruker *de* både som subjekt og objekt (Mæhlum & Røyneland, 2012, s. 52). Når det er overdreven bruk av nominativforma skyldes det gjerne at denne er forbundet med sosial prestisje (Mæhlum & Røyneland, 2012, s. 52). Dette fenomenet kalles hyperkorleksjon (Mæhlum & Røyneland, 2012, s. 52). I tillegg er det vanligere å skille mellom subjekts- og objektsform i pronomenene i entall enn i flertall, og generelt oftere i første- og andreperson (Enger & Conzett, 2016, s. 251). Dette

kan blant annet skyldes at det er større forskjeller mellom for eksempel *jeg* og *meg* enn *de* og *dem* (Enger & Conzett, 2016, s. 252).

2.4 Endringer før og nå

Dessuten er det verdt å nevne at endringer i språket i dag er ikke prinsipielt forskjellige fra endringene i tidligere tider (Berg, 2019b, s. 131). Det betyr at det ikke er noe vesentlig som skiller endringene før og endringene nå fra hverandre. Når folk bruker språket annerledes i dag kan det oppfattes som språklig forfall (Berg, 2019b, s. 132). Selv om det kanskje er en annen måte å uttrykke noe på enn den som var vanlig tidligere, behøver det ikke nødvendigvis å være feil. I tillegg kan flere språkendringer ha begynt som en talefeil, som deretter har blitt tatt i bruk i hele språksamfunnet (Berg, 2019b, s. 133). De endringene som kommer reguleres sånn sett av de sosiale normene, der de endringene som aksepteres kan anses for å være riktige (Berg, 2019b, s. 133). Berg (2019b, s. 133) skriver at dersom norsk skal fortsette å være et levende språk, kommer det til å forandre seg.

3 Metode og empiri

3.1 Metoden bak innhentinga av setninger

Jeg er nødt til å forklare hvordan jeg har henta inn eksempelsetningene, før jeg kan gå i gang med å diskutere dem. Det er flere metoder jeg kunne ha brukt for å danne empiridelen, som for eksempel å bruke informanter eller å søke i et korpus. Av hensyn til oppgavas omfang, vurderte jeg informantbruk og korpussøk som for krevende eller lite egnet. Dette fordi det blant annet kan være problematisk å finne riktig informant, og fordi et korpus kan gjøre det vanskelig å formulere spørsmål om negative data (Johannesen, 2003, s. 136; s. 149). Negative data gjør det for eksempel mulig å spørre hvorvidt en setning er riktig eller feil (Johannesen, 2003, s. 158), og er av den grunn viktig for denne oppgava. Dermed sitter jeg igjen med en metode der jeg har studert setninger jeg har kommet over i ulike sosiale medier, og selv vurdert om bruken av *de* er riktig eller feil, ut fra mine egne grammatiske intuisjoner. Dette kalles egen introspeksjon (Johannesen, 2003, s. 138-140).

Denne metoden for innsamling har både fordeler og ulemper. Det som kanskje er den største ulempen med at jeg har brukt egen introspeksjon i innhentinga av eksempler, er at det er vanskeligere å få store datamengder (Johannesen, 2003, s. 167). Poenget med oppgava er jo å finne ut noe om framtida til *de* og *dem*, og da kan det være fordelaktig å ha så mange observasjoner som kan tale for eller mot tendensene til kasussammenfall som mulig. I tillegg

påvirker jeg dataen ved at jeg vurderer observasjonene selv, som igjen også fører til at det ikke er like etterprøvbart (Johannesen, 2003, s. 167). Selv om det er mulig å finne ut om setningene jeg har samla inn er grammatisk riktige, er det ingen som får sjekka mine tanker om hvorfor jeg har vurdert setninger som grammatiske eller ei. Jeg veit heller ikke hva personene bak setningene har tenkt.

På tross av dette har egen introspeksjon også sine fordeler. For det første er det en billig metode (Johannesen, 2003, s. 167). I mitt tilfelle har jeg bare notert meg ulike setninger som jeg har observert i sosiale medier. Det gjør også at det er raskt og effektivt (Johannesen, 2003, s. 167). Dessuten åpner egen introspeksjon for noe som er viktig for denne oppgava. Det gjør det mulig å få negative data (Johannesen, 2003, s. 167). Når jeg har gjort de ulike observasjonene av *de*, har jeg spurt meg selv om det er mulig å skrive setninga sånn (Johannesen, 2003, s. 162). Dersom jeg konkluderer med at det burde stått *dem*, har jeg et eksempel på negativ data, markert med en stjerne (*), og videre et eksempel som kan tale for kasussammenfall. Det gjør at jeg anser egen introspeksjon som en egnet metode for denne oppgava, på tross av ulempene nevnt ovenfor.

3.2 Empiri bestående av setninger med tredjeperson flertallspronomen

1. vegetarbloggen.no, 20.08.2017:

Jo, vi forkoker de* med litt natron slik at overflaten blir ruglete, og deretter baker vi de* i ovn til de er sprø utenpå og myke inni.

2. @vitamashadi, 22.03.2021:

Hvis du kjøper brillene nå, så rekker du å få de* før påske.

3. SV-kampanje, 23.04.2021:

Vi trenger de*, og de trenger oss.

4. @korneliatester, 25.04.2021:

Fikk såå mange fine tips om de slappe tulipanene mine. Gjorde dog ingenting med de*.

5. @fattig.student, 17.05.2021:

Du må huske å ta vare på 17.mai-restene, så skal jeg vise deg hva du kan gjøre med de* i morgen.

6. @sunn.student, 20.05.2021:

Anbefaler forresten å støtte de* opp i ei form, funket dårlig å sette de* rett på stekebrettet.

4 Diskusjon

Nå er det på tide å diskutere eksempelsetningene i empiridelen. Jeg vil bruke det som inngår i teoridelen til å diskutere ulike aspekter ved setningene. I noen grad skal jeg også analysere setningene, med hovedvekt på subjekt og objekt. Jeg gir ikke rom for en egen analysedel, men inkorporerer det jeg analyserer fortløpende og der det passer seg. Det hele oppsummerer jeg i en konklusjon rundt det mulige kasussammenfallet mellom *de* og *dem*.

4.1 Tendensene

Tendensene i eksempelsetningene er klare. Det er ingen forekomster av den oblike forma *dem*, og det er det jeg nå skal diskutere i lys av det jeg har skrevet om tidligere i oppgava.

4.1.1 Et kasusskille i den internaliserte grammatikken

Helt til å begynne med i teoridelen skreiv jeg at vi har en internalisert grammatikk, som ofte er ubevisst. Når grammatikken er internalisert betyr det at vi har tilegna oss den, gjerne over tid. Empiridelen gjør det tydelig at flere, i alle fall de ulike personene som står bak eksempelsetningene, mangler skillet mellom *de* og *dem* i sin internaliserte grammatikk. Jeg skal derfor begynne med å kort diskutere setningene i forbindelse med den internaliserte grammatikken. At alle har tilegnet seg pronomensystemet i en eller annen grad, er jeg ikke i tvil om. De bruker tross alt *jeg*, *du*, *deg*, *vi*, *oss* og ikke minst *de*.

Setning nummer fem er et godt eksempel på at det er et skille mellom nominativ og oblik kasus i den internaliserte grammatikken: «(...), så skal jeg vise deg (...)». Her skilles det mellom nominativ *du* og oblik *deg*, men videre i setninga står likevel subjeksforma *de* i objektsposisjon. Det samme gjelder for eksempelsetning tre. Nominativforma *de* brukes først som objekt, deretter som subjekt. Etter boka er det kun det siste som er riktig. Det står ikke «Vi trenger de, og de trenger vi», hvilket må bety at kasusskillet er internalisert for noen av pronomene. Imidlertid gjelder dette tilsynelatende ikke tredjeperson flertallspronomenet, og det er et fellestrekk for alle setningene som utgjør empirien. Det gjør det mulig å trekke inn et annet sentralt aspekt: alle endringene skjer ikke på dagen, og ei heller samtidig. Det har særlig kommet fram gjennom kasusutviklinga i gammalnorsk og mellomnorsk, og leder meg dermed over til denne delen av diskusjonen.

4.1.2 Forenklinger og abstrakt kasus

I gammalnorsk blei det som nevnt skilt mellom fire kasuser i fire ordklasser. Dette skillet jevna seg ut i løpet av den mellomnorske perioden. Lydendringene så vel som de analogiske endringene må kunne kalles forenklinger. En rekke bøyingsendringer forsvant, kasusbøyinger blei like og det språklige mønsteret som gjaldt for et ord blei overført til et annet. *Brillene*, som er objekt i eksempelsetning to, ville for eksempel hatt den samme bøyninga i dag selv om de var subjekt i setninga. Det kan ses på som enklere å kun ha én bøyingsform å forholde seg til, framfor fire ulike. Dessuten er det andre ledd og faktorer i setning to som får fram at det ikke er brillene som skal kjøpe deg, men du som skal kjøpe brillene. For eksempel er det personlige pronomenet *du* bøyd i nominativ, og dessuten veit vi at briller ikke er levende, og at de av den grunn ikke får kjøpt noe. Dette illustrerer også at pronomenene er levende. I tillegg hjelper ordstillinga oss godt på vei, ettersom at *brillene* står på det som typisk er plassen for objekter.

Pronomenet som erstatter brillene står også i objektsposisjon: «(...), så rekker du å få *de* før påske». Ganske riktig er det kjent hva pronomenet viser til. Det framgår av sammenhengen at *de* refererer til *brillene*. Sistnevnte har abstrakt kasus, mens førstnevnte i prinsippet skulle hatt morfologisk kasus. Når ordets funksjon ikke kommer fram av ordets form, kalles det gjerne abstrakt kasus. *Brillene* er ikke subjekt, og har av den grunn oblik kasus uten at denne bøyninga er synlig. Pronomenene har i utgangspunktet morfologisk kasus, det vil si at bøyninga egentlig skal komme fram av ordets form. Samtidig skjønner man som nevnt at *de* viser til *brillene*, og at det er *de du* rekker å få før påske. Da er det kanskje ikke så farlig om kasusen til pronomenet blir abstrakt eller usynlig. I tillegg er det gjerne sammenheng mellom skrift og tale, sånn som det kom fram i teoridelen om både eldre og moderne norsk. Det leder meg videre inn på de sosiale faktorene.

4.1.3 Sosiale faktorer

Ingen av eksempelsetningene har pronomen med oblik kasus i subjektposisjonen. I setning én står det ikke «*oss* baker», selv om det står «*vi* forkoker *de*». Setninga underbygger på den måten det at det oftere skilles mellom subjekts- og objektsform i pronomenene i første- og andreperson, fordi *vi* er et førstepersons flertallspronomen. Innimellom blir subjektet utelatt, som i setningene fire og seks. Der står det ikke noe klart og tydelig om hvem som har fått tips eller om hvem som anbefaler, og det er ikke et ord i subjektposisjon som forklarer hvem som ikke gjorde noe eller hva som funket dårlig. Men, i likhet med sånn man bruker pronomen, framgår det av sammenhengen der jeg observerte de to setningene. Posisjonen der *de* befinner seg er imidlertid

fortsatt av typen objekt, og at det fortsatt er nominativ kasus på pronomenet kan kanskje ha å gjøre med sosiale faktorer.

Bruken av *de* i samtlige av setningene er ifølge meg eksempler på hyperkorreksjon, også kjent som overdreven bruk av nominativforma. Mæhlum og Røyneland hevder at dette har å gjøre med sosial prestisje. Jeg vil imidlertid hevde at hyperkorreksjonen kan ha vært såpass vanlig at flere har internalisert *de*-forma, og bare den. Jeg hevder rett og slett at eksponeringa av *de* har vært så stor at det er denne folk har tilegna seg og tatt i bruk i sin grammatikk. I tillegg er det vanligere at skillet mellom nominativ og oblik form av pronomen utjevnes i flertall. Flere av eksempelsetningene vitner om at personene, kanskje ubevisst, lettere skiller mellom formene for subjekt og objekt i entall. For eksempel er det vel gjerne mindre naturlig både å si og å skrive at «*meg* skal vise *du* hva *deg* kan gjøre», enn at «*jeg* skal vise *deg* hva *du* kan gjøre», som i setning fem. Tilsvarende tyder empirien på at et *de* lettere dukker opp i objektsposisjon, og når flere innlemmer denne hyperkorreksjonen er det grunn til å tro at man står overfor en språklig endring i form av kasussammenfall mellom *de* og *dem*.

4.1.4 Språklig endring

Tendensene i eksempelsetningene kan med andre ord tilsi at *de* og *dem* vil sammenfalle til *de*. Siden endringer i dagens språk og endringer i eldre norsk ikke er prinsipielt ulike, er det ikke usannsynlig med et slikt kasussammenfall. Skillet mellom *de* og *dem* er tilsynelatende ikke internalisert i, gjerne yngre, menneskers grammatikk. Samfunnet omkring forventer kanskje at skillet skal gjennomføres, både i skrift og i bokmålsnære talemål, og dermed oppstår «problemet». Avviket fra «normalen» oppfattes kanskje som et språklig forfall, men når flere internaliserer kasussammenfallet for pronomenet i tredjeperson flertall, vil jeg påstå at det er grunn til å tro at det vil aksepteres i framtida. Det er jo allerede akseptert å bruke *dere* for subjekter og objekter, for eksempel. Den språklige utviklinga tyder heller ikke på noe annet enn en framtidig aksept av *de*. Jeg anser dessuten norsk for å være et levende språk, og da vil det fortsette å endre seg. Samtidig som at et levende språk gjør at det er i stadig endring, vil det også finnes noen faktorer som kan gjøre det hele en smule mer forvirrende.

4.1.5 Hva så med demonstrativet *de*?

Det har vist seg at det finnes et ord som er helt likt det som kan komme til å bli det samme som kasussammenfallet resulterer i: *de*. Som oftest står dette bestemmerordet til et substantiv, sånn som «*de* slappe tulipanene mine» i setning fire. Her er det ingen tvil om at det er snakk om

demonstrativet, for det bestemmer at det er akkurat *de* slappe tulipanene, og ikke noen andre slappe tulipaner. Men innimellom kan ord som *de* også dukke opp aleine, og kanskje er det dét som skjer videre i eksempel fire: «Gjorde dog ingenting med *de*». Det er fortsatt snakk om slappe tulipaner, og det er disse *de* refererer til. Etter den mellomnorske perioden forsvant kasusbøyninga av determinativer. Av den grunn kan det muligens være riktig å skrive *de* i dette tilfellet, selv om det har funksjon som objekt.

I tråd med språkhistoria har vi vært glade i å forenkle former, og kanskje ville det vært enklest å ha ett *de* å forholde seg til. *De* er flertallsform av både pronomener og determinativer, og viser av den grunn til substantiver i flertall. Kanskje blir determinativet-*de*-et overført til pronomen-*de*-et. I så fall kan det også anses som en analogisk endring. Når *dem* ikke forekommer i en eneste av eksempelsetningene jeg selv har vurdert, kan det faktisk skyldes at personene bak har tenkt på *de* som et bestemmerord. Det er imidlertid vanskelig for meg å slå fast med sikkerhet at det er tilfellet, og diskusjonen av skillet mellom *de* som determinativ og *de* som pronomen hører heller ikke innunder denne oppgavas problemstilling. Jeg har valgt å ta det med fordi jeg tror det også kan være én av grunnene til usikkerheten rundt bruken av *de* og *dem*.

4.2 Konklusjon

Selv om jeg ikke har nevnt alt som er å nevne om kasus, pronomen og så videre, har jeg likevel diskutert meg fram til det som kan gi et svar på hvorvidt *de* og *dem* kan sammenfalle, og om det vil få noen konsekvenser. Jeg har hovedsakelig sett på den språklige utviklinga og hvordan den kan brukes til å forstå mulige endringer i dagens språk, med utgangspunkt i eksempelsetninger. Først og fremst kommer det fram av setningene at kasus bare er synlig, eller morfologisk, på pronomenene. Det stemmer overens med utviklinga til kasus, der denne bøyninga blei lagt igjen i den eldre norsken både for substantiver, adjektiver og determinativer. Eksempelsetningene viser også at det er et internalisert kasusskille mellom entallsformene og første- og andrepersonsformene av pronomenene. At dette internaliserte skillet er ubevisst, kan tydeliggjøres ved at de ikke har det samme skillet når det kommer til tredjeperson flertallspronomenet. Snarere ser det ut til at de har internalisert et sammenfall, der *de* brukes for både subjekts- og objektsform.

Denne internaliseringa taler med andre ord i retning av et kasussammenfall. Jeg mener at det er sannsynlig at det vil skje, i takt med språkets utvikling og at det fortsetter å leve. Flere i dag bruker nominativforma *de* for både subjekt og objekt, uten at de nødvendigvis er klar over

hvorfor eller hvordan det har blitt sånn. Selv om jeg i denne oppgava har forsøkt å forklare både hvorfor og hvordan et kasussammenfall vil, kan eller skal skje, mener jeg ikke nødvendigvis at noe er riktigere enn noe annet. Samtidig som jeg gjennom det oppgava har tatt for seg ikke ser noen grunn til å tviholde på den oblike forma *dem*, mener jeg ikke at *de* skal innføres som godkjent form på dagen. Endringene vil nok skje like jevnt og trutt nå som før. Jeg konkluderer derfor med at det ikke gjør noe om *de* blir brukt både i subjekts- og objektsform. Når kasusen kan være abstrakt for blant annet substantiv, er det kanskje ikke nødvendig å beholde en liten 'm' i et pronomen. Dessuten klarer vi oss allerede fint med det personlige pronomenet *dere* for både subjekter og objekter i setninger, og vi velger selv om vi skriver *han* eller *ham* i objektsposisjon. Så lenge bruken av pronomenene ikke fører til misforståelser, og det tror jeg ikke at det kommer til å gjøre i noen voldsomt stor grad, mener jeg derfor at manges *de* og *dem*-usikkerhet kan unngås ved hjelp av (enda) et kasussammenfall.

5 Avslutning

Da jeg som åttendeklassing fikk til svar at «Sånn er det bare», kunne forståelsen min mildt sagt blitt større om jeg i det minste hadde fått vite at det hadde å gjøre med subjekts- og objektsposisjonen i setninga. Ved å sette et eksempel som mitt eget inn i en større sammenheng, og samtidig bruke et metaspråk, tror jeg forståelsen vil bli bedre. Nå har det neppe vært livsavgjørende for meg at jeg fikk det svaret jeg fikk i åttendeklasse. Men etter å ha jobba med denne oppgava, har jeg skjønnt mer av det som ligger til grunn for at det for eksempel dukker opp noen *de*-er i objektsposisjonen i diverse setninger. Dermed har jeg også innsett at det ikke alltid behøver å være riv ruskende galt, det som ved første øyekast kan se feil ut. Derfor vil jeg i framtida angripe grammatiske spørsmål med utgangspunkt i et etablert metaspråk, en videre innsikt i ulike språklige faktorer, kanskje med et snev av humor – og muligens en liten henvisning til denne oppgava. Arbeidet med den har tross alt lært meg veldig mye, så jeg håper den også kan være til hjelp for andre.

6 Litteraturliste

- Berg, I. (2019a). Morfologi. I H. Brøseth, K. M. Eide & T. A. Åfarli (Red.), *Språket som system: Norsk språkstruktur* (s.70-100). Fagbokforlaget.
- Berg, I. (2019b). *Språket som vart norsk: Språkhistorie frå urnordisk til 1800-talet*. Universitetsforlaget.
- Brøseth, H. (2019). Syntaks: Funksjonsanalyse. I H. Brøseth, K. M. Eide & T. A. Åfarli (Red.), *Språket som system: Norsk språkstruktur* (s. 101-146). Fagbokforlaget.
- Brøseth, H. & Nygård, M. (2019). Grammatikdidaktikk. I H. Brøseth, K. M. Eide & T. A. Åfarli (Red.), *Språket som system: Norsk språkstruktur* (s.337-370). Fagbokforlaget.
- Eide, K. M (2019). Språket som et kognitivt, biologisk betinget fenomen. I H. Brøseth, K. M. Eide & T. A. Åfarli (Red.), *Språket som system: Norsk språkstruktur* (s.17-40). Fagbokforlaget.
- Eide, K. M. (2021). *Den lille lure boka om språk og grammatikk*. Upublisert manuskript. NTNU, Trondheim.
- Enger, H.O. & Conzett, P. (2016). Kapittel 3: Morfologi. I H. Sandøy & A. Nesse (Red.). *Norsk språkhistorie, bind I: Mønster* (s. 213 – 317). Novus forlag.
- Johannesen, J. B. (Red.). (2003). *På språkjakt. Problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*. Fagbokforlaget.
- Mæhlum, B. & Røynealand, U. (2012). *Det norske dialektlandskapet: en innføring i studiet av norske dialekter*. Cappelen Damm Akademisk.
- Yildiz, M. & Eliassen, H. Ø (2021, 18. mars). Folk bruker subjekts- og objektsform om hverandre. *NRK Nyheter, Kultur*. <https://www.nrk.no/kultur/folk-bruker-subjekts--og-objektsform-om-hverandre-1.15419948>
- Åfarli, T. A. & Eide, K. M. (2003). *Norsk generativ syntaks*. Novus forlag.

